

УДК 330.142.222

Дослідження/

Оксана Коренєва

Кандидат економічних наук,
доцент кафедри банківської справи
Української академії банківської справи
Національного банку України
E-mail: koreneva@ukr.net

Яна Кузнiченко

Заступник начальника відділу
методології стандартів капіталу
управління підготовки до впровадження
нових методів нагляду
департаменту нормативно-методологічного
забезпечення банківського регулювання та нагляду
Національного банку України,
аспірант Української академії банківської справи
Національного банку України
E-mail: kuznichenko@bank.gov.ua

Стан капіталізації банківської системи України та оцінка можливостей покриття банківських ризиків капіталом

У статті проаналізовано стан капіталізації банківської системи України, розглянуто питання достатності (адекватності) капіталу банків масштабом та цілям здійснюваних операцій з метою покриття банківських ризиків як однієї з основних умов забезпечення фінансової стійкості. Обґрунтовано необхідність посилення контролю наглядових органів за покриттям ризиків банків капіталом і запропоновано шляхи вдосконалення методів вимірювання та контролю банківських ризиків із метою їх оптимального покриття капіталом, зокрема в частині методики розрахунку нормативу достатності (адекватності) резервного капіталу (H2).

In the article, analyzed is capitalization of Ukraine's banking system, considered is the issue of adequacy of banks' capital, which is the key condition for ensuring financial firmness, to the scale and purposes of bank operations in order to cover banks' risks. Grounded is the necessity to tighten supervision of covering banks' risks by banks' capital. In order to optimally cover banks' risks by the capital offered are ways to improve methods for risk measurement and control; in particular, they are given in the part of the procedure for computation of the capital adequacy ratio (H2).

Ключові слова: капітал, стан капіталізації, банківські ризики, оцінка, пруденційні вимоги, достатність капіталу.
Key words: capital, capitalization, banks' risks, assessment, prudential requirements, capital adequacy.

Проблема вимірювання рівня ризиків і методи зниження їхнього впливу на капітал банків привертають увагу економістів як з теоретичної, так і з практичної точок зору. Ця проблема особливо загострилася після низки банкрутств фінансових установ, що відбулися у 2007–2009 роках.

Незважаючи на те, що в кожному конкретному випадку були очевидні безпосередні причини збитків банків і як наслідок – їх банкрутства, більшість чинників, вплив яких був руйнівним для всієї світової банківської системи, є однотипними. Зокрема це:

- посилення в останнє десятиліття взаємопов'язаності системно важливих банківських установ через використання складних трансакцій;
- загальне зростання волатильності на фінансових ринках;
- виникнення нових ринків та нових банківських продуктів, насамперед – похідних фінансових інструментів (ф'ючерсів, свопів, опціонів), яким притаманний більший рівень

ризиків порівняно з класичними інструментами.

Зрештою це призвело до підвищення рівня залежності між фінансовими ринками, а також акумулювання та переміщення ризиків із локальних рівнів на системний. За таких умов дедалі актуальнішим стає питання капіталізації банків і достатності (адекватності) їх капіталу щодо масштабів і цілей здійснюваних операцій з метою покриття банківських ризиків як однієї з основних умов забезпечення фінансової стійкості. Оскільки дедалі складніші завдання покладаються на органи банківського регулювання та нагляду щодо регулювання якості й обсягу капіталу банків, Національний банк України, виходячи з покладених на нього функцій, також зацікавлений у використанні надійних інструментів економічного регулювання діяльності банків.

Проблеми стану капіталізації банківської системи України та пошуку шляхів її підвищення досліджували та-

кі вітчизняні науковці: М.Д.Алексєєнко, Ж.М.Довгань, В.В.Коваленко, К.Ф.Черкашина, Л.О.Примостка, В.І.Мищенко, Р.А.Слав'юк та інші. Проте події останніх років, які відбувалися під час пікової фази світової фінансової кризи та в післякризовий період, зумовлюють необхідність дослідження впливу кризових явищ у світовій економіці на стан капіталізації банківської системи України на сучасному етапі її розвитку та пошуку ефективних практичних рішень щодо його нейтралізації. Отже, питання адекватності сучасним умовам існуючої методики розрахунку достатності капіталу вітчизняними банками для покриття банківських ризиків набуває дедалі більшої актуальності.

Надійна та стійка банківська система є основою сталого економічного зростання. Якщо брати до уваги масштабність і швидкість поширення світом останньої фінансової кризи, а також непередбачуваний характер майбутніх криз, то слід подумати і

Таблиця 1. Динаміка відношення капіталу українських банків до ВВП та основних показників діяльності

Показник	01.01.2007 р.	01.01.2008 р.	01.01.2009 р.	01.01.2010 р.	01.01.2011 р.	01.01.2012 р.	01.01.2013 р.
Валовий внутрішній продукт (ВВП), млн. грн.	544 153	720 731	948 056	913 345	1 082 569	1 302 079	1 408 889
Темпи збільшення / зменшення, %	122	132	132	96	119	120	108
Капітал банків (КБ), млн. грн.	42 566	69 578	119 263	115 175	137 725	155 487	169 320
Темпи збільшення / зменшення, %	167	164	171	97	120	113	109
Відношення КБ до ВВП, %	8	10	13	13	13	12	12
Активи банків (А), млн. грн.	340 179	599 396	926 086	880 302	942 088	1 054 280	1 127 192
Темпи збільшення / зменшення, %	159	176	155	95	107	112	107
Відношення КБ до А, %	13	12	13	13	15	15	15
Зобов'язання банків (З), млн. грн.	297 613	529 818	806 823	765 127	804 363	898 793	957 872
Темпи збільшення / зменшення, %	158	178	152	95	105	112	107
Відношення КБ до З, %	14	13	15	15	17	17	18
Кошти суб'єктів господарювання (КСГ), млн. грн.	76 898	111 995	143 928	115 204	144 038	186 213	202 550
Темпи збільшення / зменшення, %	126	146	129	80	125	129	109
Відношення КБ до КСГ, %	55	62	83	100	96	83	84
Вклади фізичних осіб (ВФО), млн. грн.	106 078	163 482	213 219	210 006	270 733	306 205	364 003
Темпи збільшення / зменшення, %	146	154	130	98	129	113	119
Відношення КБ до ВФО, %	40	43	56	55	51	51	47
Доходи (Д), млн. грн.	41 465	68 185	122 580	142 995	136 848	142 778	150 449
Темпи збільшення / зменшення, %	151	164	180	117	96	104	105
Відношення КБ до Д, %	103	102	97	81	101	109	113
Витрати (В), млн. грн.	37 501	61 565	115 276	181 445	149 875	150 486	145 550
Темпи збільшення / зменшення, %	148	164	187	157	83	100,4	97
Відношення КБ до В, %	114	113	104	64	92	103	116

Джерела: розраховано за даними Національного банку України, опублікованими на сторінці Офіційного інтернет-представництва НБУ: <http://www.bank.gov.ua>, а також за даними Державної служби статистики України, опублікованими на Офіційній інтернет-сторінці www.ukrstat.gov.ua.

про забезпечення зростання стійкості банківських секторів усіх країн, причому як до внутрішніх, так і до зовнішніх шоків [1]. Вразливість банків, у тому числі й українських, безпосередньо пов'язана з функціями, які вони виконують як кредитні посередники. Вона також посилюється під впливом глобальних факторів, основними з яких є:

- стрімкий розвиток технологій, комп'ютеризація банківського бізнесу;
- лібералізація руху капіталу;
- диверсифікація фінансових послуг, пов'язана з упровадженням на ринках великої кількості нових банківських продуктів.

Як зазначається в документі Базельського комітету з банківського нагляду “Підвищення стійкості банківського сектору” (містить пакет реформ, спрямований на вдосконалення світових стандартів щодо дотримання нормативів капіталу з метою сприяння стійкості банківського сектору), однією з основних причин того, що фінансово-економічна криза, яка почалася в 2007 році, виявилася настільки глибокою, було надмірне накопичення банками ризиків у своїх балансах. Цей процес супроводжувався поступовим погіршенням рівня та якості капітальної бази. Через це банки виявилися неспроможними уникнути системних збитків від кре-

дитної та торговельної діяльності, спричинених кризою. Проблеми банківського сектору швидко поширилися на решту фінансової системи та реальну економіку, наслідком чого стало масове скорочення ліквідності та зниження доступності кредитування. Тоді з метою мінімізації наслідків кризи регуляторам довелося втручатися і здійснювати безпрецедентне “вливання” ліквідності, капіталу та надавати гарантії [1].

Слід зазначити, що рівень капіталізації банківської системи будь-якої країни є найважливішим показником, що визначає достатність банківського капіталу в економіці. Рівень капіталізації українських банків також є одним із визначальних факторів, що характеризує їх фінансовий стан та перспективи економічного розвитку нашої держави.

ЗАГАЛЬНІ ТЕНДЕНЦІЇ ТА ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ БАНКІВСЬКОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ ВПРОДОВЖ ОСТАННІХ РОКІВ

З метою виявлення загальних тенденцій та особливостей розвитку банківської системи України порівняно зі світовими процесами, що відбувалися протягом останніх років у банківській сфері, доцільно проаналізувати стан капіталізації банків

України, в тому числі щодо достатності капіталу.

Передусім розглянемо динаміку відношення капіталу банків до ВВП (як основного макроекономічного показника, який використовують під час оцінювання капіталізації банків на макрорівні) та до основних показників діяльності (див. таблицю 1).

Вважається, що для підтримання дієздатності банківської системи обсяг капіталу банків має становити не менш як 5–7% від ВВП [2, 3]. Як свідчить аналіз даних, наведених у таблиці 1, для вітчизняної банківської системи фактичне значення цього показника є значно вищим (8–12%), і це попри те, що він охоплює період пікової фази кризових явищ в економіці України, і зазначена тенденція є стійкою. Так, упродовж 2006–2010 років темпи зростання капіталу банків стабільно перевищували темпи зростання ВВП. Навіть у 2009–2010 роках, коли кризові явища в економіці найбільше позначилися на основних показниках діяльності банків (за станом на 01.01.2010 р. порівняно з 01.01.2009 р. капітал банків зменшився на 4 088 млн. грн.), тобто капітал банків зростав швидшими темпами, ніж зростав ВВП. І хоча ця тенденція не мала продовження у 2011 році, решта показників діяльності банків за 2011–2012 роки свідчать, що в цей пе-

Таблиця 2. Склад і структура капіталу банків України

Відсотки

Складові капіталу банків	01.01.2007 р.	01.01.2008 р.	01.01.2009 р.	01.01.2010 р.	01.01.2011 р.	01.01.2012 р.	01.01.2013 р.
Статутний капітал	61.72	61.62	69.14	103.49	105.90	110.53	103.55
Емісійні різниці	2.82	4.63	5.07	5.46	5.92	5.92	6.87
Резервні та інші фонди	11.29	10.08	8.97	13.64	9.45	7.73	11.30
Резерви переоцінки	12.79	11.50	9.61	9.68	8.79	8.94	7.70
Прибуток (збиток) минулих років	1.68	2.40	1.30	0.57	-20.78	-28.20	-29.93
Прибуток (збиток) поточного року	9.74	9.51	6.12	-27.34	-9.46	-4.96	
Інші	-0.03	0.26	-0.21	-5.50	0.18	0.03	0.51
Усього	100.00	100.00	100.00	100.00	100.00	100.00	100.00

Джерело: розраховано за даними Національного банку України, опублікованими на сторінці Офіційного інтернет-представництва НБУ: <http://www.bank.gov.ua>.

ріод відбувалися активні якісні зрушення в банківській системі України. Зокрема, це відновлення збалансованості темпів зростання активів і зобов'язань; перевищення темпів збільшення доходів над темпами зростання витрат, стійке відновлення зростання обсягів коштів суб'єктів господарювання та фізичних осіб у загальному обсязі зобов'язань банків.

Слід зазначити, що темпи зростання більшості показників, наведених у таблиці 1, у передкризові роки були найвищими, і відношення капіталу банків до ВВП у період до 2010 року постійно збільшувалося. Для банківського бізнесу в цей період було характерним стрімке зростання його номінальних обсягів, зокрема за рахунок кредитування. Значними стимулами цього процесу були зацікавленість іноземних фінансових установ у розвитку діяльності на українському фі-

нансовому ринку в умовах сприятливої економічної кон'юнктури та значний приплив іноземних інвестицій, які спрямовувалися в банківський сектор економіки (здебільшого на споживче кредитування).

Зазвичай високі темпи зростання обсягів активів (2007–2008 роки) при одночасному зниженні показників рентабельності в банківській сфері (див. таблицю 3) свідчать про зростання ризиків, взятих банками на себе у процесі діяльності. Достовірність цієї закономірності та негативний прояв накопичених банківською системою ризиків наочно засвідчили наслідки світової фінансової кризи 2007–2009 років, які найбільше позначилися на головних індикаторах економічного розвитку України та фінансових показниках банків із інтервалом в один рік: витрати банківського сектору на 01.01.2010 р. та на 01.01.2011 р. пере-

вищили обсяги доходів.

АНАЛІЗ ПРОЦЕСУ ФОРМУВАННЯ КАПІТАЛУ БАНКІВ УКРАЇНИ

З метою аналізу чинників, які впливали на процес формування капіталу банків України впродовж 2007–2012 років, необхідно розглянути його склад і структуру (див. таблицю 2).

Якщо покладатися на досвід банківських систем економічно розвинутих країн, згідно з яким оптимальним вважається відношення статутного капіталу до загального обсягу капіталу певного банку, що не перевищує 50% [4], то структура капіталу банківської системи України в передкризові роки, хоч і відрізнялася від оптимальної, проте була вельми збалансованою та мала позитивний тренд розвитку. Також згідно з загальноприй-

Таблиця 3. Динаміка основних показників діяльності банків України

Показник	01.01.2007 р.	01.01.2008 р.	01.01.2009 р.	01.01.2010 р.	01.01.2011 р.	01.01.2012 р.	01.01.2013 р.
Капітал банків, усього (КБ), млн. грн.	42 566	69 578	119 263	115 175	137 725	155 487	169 320
Загальні активи* (ЗА), млн. грн.	353 086	619 004	973 332	1 001 626	1 090 248	1 211 540	1 267 892
Темпи зростання ЗА, %	155	175	157	103	109	111	105
КБ, % до ЗА	12	11	12	11,5	13	13	13
Прострочена заборгованість за кредитами, всього (ПЗК), млн. грн.	4 456	6 357	18 015	69 935	84 851	79 292	72 520
Темпи збільшення/зменшення ПЗК, %	132	143	283	388	121	-7	-8,5
ПЗК, % до ЗА	1.3	1,0	1.9	7.0	7.8	6.5	5.7
Статутний капітал банків (СК), млн. грн.	26 266	42 873	82 454	119 189	145 857	171 865	175 204
Темпи зростання СК, %	158	163	192	145	122	118	102
СК, % до КБ	62	62	69	103	106	111	103
Резерви банків (Р), млн. грн.	13 289	20 188	48 409	122 433	148 839	157 907	141 319
Темпи збільшення/зменшення Р, %	142	152	240	253	122	106	-10.5
Р, % до КБ	31	29	41	106	108	102	83.5
Результат діяльності банків (РД), млн. грн.	4 144	6 620	7 304	-38 450	-13 027	-7 708	4 899
Темпи зростання РД, %	126	160	110	Н. д.	Н. д.	Н. д.	Н. д.
РД, % до КБ	10	10	6	Н. д.	Н. д.	Н. д.	2.9
Рентабельність активів, %	1.61	1.5	1.03	-4.38	-1.45	-0.76	0.45
Рентабельність капіталу, %	13.52	12.67	8.51	-32.52	-10.19	-5.27	3.03
Достатність (адекватність) регулятивного капіталу, %	14.19	13.92	14.01	18.08	20.83	18.90	18.06

*Не скориговані на обсяг резервів під активні операції.

Джерело: розраховано за даними Національного банку України, опублікованими на сторінці Офіційного інтернет-представництва НБУ: <http://www.bank.gov.ua>.

нятною світовою практикою вважається, що в процесі розвитку банку його статутний капітал як складова сукупного капіталу перестає відігравати вирішальну роль, і його частка зменшується. Натомість збільшується значення такої складової капіталу банку, як результат діяльності минулих років [5]. Проте необхідно взяти до уваги, що такий досвід та практика ґрунтуються на даних, які охоплюють стабільні періоди діяльності банківських секторів розвинутих країн.

Непередбачуваний характер, глобальність та швидкість поширення світом кризових явищ у 2007–2008 роках, масштаб їх негативного впливу на економічний стан більшості країн світу призвели до того, що фінансові ринки були виведені з рівноваги та переорієнтовалися на кризово-трансформаційну модель розвитку. Як наслідок ослабла не лише фінансова, а й загальноекономічна стабільність світу. Тому вважаємо, що за таких умов капітал банків має розглядатися та аналізуватися не тільки з позиції оптимальності його структури, а й під кутом спроможності абсорбувати збитки та забезпечити стійкість банківського сектору.

Світова фінансова криза стала суворим випробуванням на стійкість для банківського сектору України. Як свідчать дані таблиці 2, за результатами 2009 року вітчизняні банки зазнали найбільших втрат. Водночас банкам вдалося, незважаючи на погіршення якості капітальної бази, втримати необхідний рівень капіталу та за його рахунок абсорбувати збитки, не допустивши погіршення якості активів.

Склад і структура капіталу банків України в кризові роки стали віддзеркаленням загальносвітових тенденцій: масові списання збитків у результаті знецінення активів відбувалися і в США, і в Європі, і в країнах СНД [6]. Нині банки активно відновлюють та збільшують власний капітал, працюють над підвищенням доходності, розширюють власну ресурсну базу тощо. Зазначені тенденції також бачимо в змінах структури капіталу банків за 2011–2012 роки, що дає підстави сподіватися на закріплення позитивних тенденцій та стабілізацію ситуації в банківському секторі.

Проаналізуємо, під впливом яких чинників формувалася саме така структура капіталу українських банків. Із цієї метою розглянемо основні показники діяльності банків України та їх динаміку за аналогічний

період (див. таблицю 3).

Наведені дані також дають змогу отримати ґрунтовне розуміння основних тенденцій розвитку банківського сектору України, факторів, що впливали на діяльність вітчизняних банків та стан їх капіталізації, а також визначити головні ризики, які банківська система акумулювала в докризовий період, і які реалізувалися під час кризи.

Як свідчать ці дані, для банківського сектору України в докризовий період були притаманні:

- високі показники рентабельності активів (1.61% на 01.01.2007 р. та 1.5% на 01.01.2008 р.) та рентабельності капіталу (13.52% на 01.01.2007 р. та 12.67% на 01.01.2008 р.);

- стабільне зростання обсягів капіталу (з 42 566 млн. грн. за 2006 рік до 69 578 млн. грн. за 2007 рік та до 119 263 млн. грн. за 2009 рік);

- незначна питома вага обсягу простроченої заборгованості за кредитами (в межах одного відсотка впродовж 2007 та 2008 років) та стрімке зростання обсягів активних операцій (на 157% за 2006 рік та на 175% за 2007 рік), насамперед за рахунок кредитування.

Зазначені показники діяльності банків України в докризовий період були основними індикаторами, що характеризували вітчизняний банківський сектор як надзвичайно привабливий для інвесторів (як іноземних, так і вітчизняних). Водночас стрімке зростання обсягів банківського кредитування було притаманне не лише для України. Зокрема, впродовж 2000–2007 років обсяг банківських позик для приватного сектору в країнах Центральної та Східної Європи зростав щорічно в середньому на 24%. Здебільшого це призвело до поглиблення макроекономічних дисбалансів у цих країнах [7]. Доречно зауважити, що стрімке зростання обсягів банківського кредитування в умовах підвищеної конкуренції між банками за збільшення частки ринку є ризиковим за визначенням, оскільки “кредитні буми” часто змушують банки спрямовувати основні зусилля на збільшення кредитних портфелів, при цьому без належного їх моніторингу та якісного оцінювання ризиковості. Все це призводить до зростання обсягів прострочених активів та інших проблем банківського сектору. Так, відповідно до даних таблиці 3, якщо до 2009 року темпи зростання активів (175% за 2007 рік) перевищували темпи зростання

простроченої заборгованості (143% за 2007 рік), і це давало змогу банкам нехтувати її обсягами завдяки порівняно незначній частці в загальних активах, то вже на 01.01.2009 р. темпи зростання обсягів простроченої заборгованості за кредитами були суттєво більшими, ніж темпи зростання активів (283% та 157% відповідно). І на 01.01.2010 р., коли темпи зростання активів майже зупинилися (всього 103%), це негайно позначилося на фінансових показниках банків.

Для українських банків характерним було те, що причиною значних обсягів простроченої заборгованості стали не прорахунки у використанні ними складних фінансових інструментів, а невилплати за кредитами, які в умовах конкурентної боротьби за частку ринку і високу маржу надавалися багатьма банками без належної оцінки платоспроможності позичальників та достатніх обсягів забезпечення. Так, за результатами діяльності у 2009 році банківська система країни зазнала найбільших збитків – на суму 38 450 млн. грн. Головною їх причиною була потреба сформувати резерви на покриття збитків за кредитними операціями. У наступні роки обсяг збитків банківської системи України поступово зменшувався, і торік, уперше з 2008 року, вдалося досягнути позитивного фінансового результату: за 2012 рік загальна сума прибутку банків становила 4 899 млн. грн. Також уперше після кризи на 01.01.2013 р. показники рентабельності активів та капіталу були позитивними.

Прискоренню виходу банків із кризи сприяла фінансова підтримка з боку акціонерів. Намагання банків “вжити” за таких складних умов спонукало їх власників збільшувати статутний капітал, за рахунок якого, переважно, були покриті збитки, спричинені реалізацією ризиків, акумульованих банківською системою у докризовому періоді. Впродовж усього періоду, що аналізується, стабільно та в значних обсягах відбувалося нарощування банками статутного капіталу. Найдинамічніше він зростав у передкризовий та кризовий періоди: 163% – за 2007 рік та 192% – за 2009 рік). Зрештою частка статутного капіталу в загальному обсязі капіталу банків стала вирішальною (див. таблицю 2) і в період із 01.01.2009 р. до 01.01.2013 р. в абсолютному вираженні збільшилася на 92 750 млн. грн., тобто більш як удвічі (див. таблицю 3). Також слід звернути

увагу, що спільною рисою перебігу кризи в усіх країнах світу була неспроможність банківських установ у рамках підходу до оцінки капіталу відобразити основні балансові та позабалансові ризики, а також ризики, пов'язані з деривативами, які стали ключовим фактором, що посилив кризу [1].

Стосовно України, то консервативні підходи Національного банку України щодо необхідності дотримання банками існуючих обмежень для широкого використання похідних фінансових інструментів та заборони включати до регулятивного капіталу гібридні інструменти виявилися ефективними запобіжними засобами в умовах кризи. Як відомо, в Україні регулятивний капітал банків складається з капіталу першого та другого рівнів. Капітал третього рівня, який, згідно з підходами Базельського комітету з банківського нагляду можна було використовувати для покриття ринкових ризиків і який Базелем III вилучається з покриття ризиків, в Україні не використовувався. Поєднання зазначених чинників дало змогу банківській системі України в кризовий період утримати показник достатності капіталу на рівні, вищому за нормативний. Тобто належна якість капіталу банків дала змогу більшості банків за критичних умов зберегти свою фінансову спроможність.

Водночас деякі банки, яким не вдалося своєчасно збільшити капітал у достатньому обсязі, були змушені припинити свою діяльність і нині перебувають у стадії ліквідації (АКБ "Трансбанк", АБ "Банк регіонального розвитку", ТОВ "Укрпромбанк", ВАТ "КБ "Національний стандарт", ВАТ "КБ "БІГ Енергія", ПАТ "АБ

"Синтез", КБ "Українська фінансова група", ТОВ "АКБ "Європейський", ВАТ "КБ "Іпобанк", ТОВ "КБ "АРМА", ПАТ "Банк "Столиця" та інші) [8]. Основною причиною цього були взяті банками надмірні ризики та неспроможність їх адекватно оцінити або належно ними управляти. Таким чином, на підставі даних таблиці 3 можемо зробити висновки про поступову стабілізацію діяльності банківського сектору, відновлення ним спроможності забезпечувати кредитування економіки.

Безумовно, темпи відновлення банківського сектору в різних країнах різні. Так, за оцінками Міжнародного валютного фонду, економіка деяких країн Центральної та Східної Європи, а також країн СНД відновлюється повільно. Ризики хоч і стають меншими, проте залишаються значними через нестійку динамку піднесення реальної економіки й оздоровлення балансів фінансових установ [6]. Водночас заходи, застосовані Національним банком України з метою подолання розвитку негативних тенденцій у банківському секторі (консервативні підходи до структури та якості складових регулятивного капіталу банків, фінансова підтримка (рефінансування) банків у період пікової фази кризових явищ в Україні, запровадження заходів, спрямованих на дестимуляцію кредитування фізичних осіб в іноземній валюті тощо), цілком відповідали процесам, які відбувалися в інших економічно розвинутих країнах, а також цілям і завданням Національного банку України як регулятора.

Проведений нами аналіз наочно свідчить про правильність твердження, що безпосередній вплив на фі-

нансову стійкість та платоспроможність банку має достатність обсягу його капіталу. Тобто одним із головних уроків кризи можемо вважати потребу в посиленні контролю за покриттям ризиків банків капіталом належної якості.

ПРУДЕНЦІЙНІ ВИМОГИ ДО ДОСТАТНОСТІ КАПІТАЛУ ДЛЯ ПОКРИТТЯ БАНКІВСЬКИХ РИЗИКІВ

У міжнародній банківській практиці питанню достатності капіталу приділяється значна увага. Актуальним воно залишається і на сучасному етапі розвитку банківської системи України, оскільки зазначений показник є базовим елементом пруденційного нагляду. Державне регулювання розміру капіталу банків є одним із головних завдань Національного банку України в частині нагляду за діяльністю банків [9].

Традиційна концепція банківського регулювання та нагляду передбачає застосування пруденційних вимог до достатності регулятивного капіталу з метою забезпечення індивідуальної стійкості банків як за стабільних економічних умов, так і під час економічної нестабільності. Тобто кількісний обсяг та якісна структура регулятивного капіталу має покривати очікувані та неочікувані втрати, що виникають унаслідок реалізації банківських ризиків. Це потребує регламентації регуляторних вимог до капіталу банків з урахуванням специфіки їхньої діяльності та якості корпоративного управління на рівні банківської системи кожної країни, що залежить від ступеня впливу системних ризиків на її функціонування. Така концепція застосована в міжнародних стандар-

Таблиця 4. Базельські вимоги до достатності капіталу порівняно з пруденційними вимогами Національного банку України

Підходи до оцінки достатності капіталу банку			
Базель I	Базель II	Базель III	Пруденційні вимоги Національного банку України
Кредитний ризик + поправка щодо ринкового ризику	Кредитний ризик (удосконалені підходи) + ринковий ризик + операційний ризик	Кредитний ризик (удосконалені підходи) + ринковий ризик + операційний ризик	Кредитний ризик + валютний ризик
Мінімальні вимоги до капіталу: регулятивний капітал	Мінімальні вимоги до капіталу: регулятивний капітал	Мінімальні вимоги до капіталу: регулятивний капітал	Мінімальні вимоги до капіталу: регулятивний капітал
Зважені за ризиком активи для кредитного ризику + вимоги до капіталу на покриття ринкових ризиків	Зважені за ризиком активи для кредитного ризику + вимоги до капіталу на покриття ринкових ризиків + вимоги до капіталу на покриття операційного ризику	Зважені за ризиком активи для кредитного ризику + вимоги до капіталу на покриття ринкових ризиків + вимоги до капіталу на покриття операційного ризику	Зважені за ризиком активи для кредитного ризику + вимоги до капіталу на покриття валютних ризиків
≥ 8%	≥ 8%	≥ 8%	≥ 10%
		Додатково запроваджується буферний резервний капітал – 2.5%. Разом ≥ 10.5%	
		Додатково запроваджується контрциклічний буфер (0–2.5%)	

тах управління капіталом банків та методологічно викладена в Базельських угодах про конвергенцію капіталу [10].

Наглядову діяльність Національний банк України проводить з дотриманням Основних принципів ефективного банківського нагляду та положень, розроблених Базельським комітетом з банківського нагляду. Зокрема, НБУ встановлює регулятивні вимоги щодо складових, розрахунку та розміру капіталу банків – обов'язкові для банків економічні нормативи [11, 12]. Одним із них є норматив достатності (адекватності) регулятивного капіталу (H2). Цей показник визначається як відношення регулятивного капіталу до суми активів і певних позабалансових інструментів, зменшених на суму створених резервів за активними операціями і зважених за ступенем кредитного ризику, та сукупної відкритої валютної позиції банку за всіма іноземними валютами і банківськими металами [13]. Цей норматив розраховуємо за такою формулою:

$$H2 = \frac{PK}{Ap + Csn} \times 100\% \geq 10\%, \quad (1)$$

де PK – регулятивний капітал банку;
 Ap – активи і певні позабалансові інструменти, зменшені на суму створених резервів за активними операціями і зважених за ступенем кредитного ризику;

Csn – сукупна сума відкритої валютної позиції банку за всіма іноземними валютами і банківськими металами [14].

Не відкидаючи того фактора, що проблема стану капіталізації кожного окремого банку насамперед залежить від фінансових спроможностей, ефективності менеджменту й бажання його власників підтримувати капітал на достатньому рівні, наглядовий орган має встановлювати обґрунтовані та належні вимоги до капіталу банків, що забезпечують банкам покриття взятих на себе ризиків. Наглядовий орган також визначає складові капіталу з урахуванням їхньої спроможності абсорбувати збитки. Тому основним напрямом зростання ефективного застосування пруденційних вимог до капіталу є подальше вдосконалення існуючих підходів до його розрахунку.

Національний банк України як наглядовий орган надає пріоритетного значення роботі з удосконалення методичної та нормативно-правової бази банківського регулювання та на-

гляду, спрямованої на врахування ризиків у діяльності банків та зменшення їх рівня, забезпечення відповідності вимогам Базельських принципів ефективного банківського нагляду і законодавства Європейського Союзу з питань нагляду. Наглядові вимоги щодо адекватності/достатності капіталу банку повинні враховувати ризики, не охоплені розрахунком регулятивного капіталу.

Порівняння Базельських вимог до достатності капіталу банків із вітчизняними пруденційними вимогами наведено в таблиці 4.

Підвищене порівняно з Базельськими вимогами ($\geq 8\%$) значення нормативу достатності (адекватності) регулятивного капіталу в Україні ($\geq 10\%$) необхідно розглядати як відправну точку щодо оцінки достатності капіталу. Високий коефіцієнт є позитивним фактором, але він не забезпечує повної достатності капіталу, оскільки для цього необхідно здійснити оцінювання ризиків, на які банк наражається в процесі своєї діяльності, а також методів та якості управління ними, при цьому врахувати специфіку ділового середовища функціонування банків.

ПРУДЕНЦІЙНЕ РЕГУЛЮВАННЯ ДОСТАТНОСТІ РЕГУЛЯТИВНОГО КАПІТАЛУ В БАНКІВСЬКІЙ ПРАКТИЦІ УКРАЇНИ

У вітчизняній банківській практиці пруденційне регулювання достатності регулятивного капіталу ґрунтується на вимогах Базеля I, який охоплює кредитні ризики та враховує поправку до Базеля I щодо ринкових ризиків (1998 року) у частині врахування валютного ризику [15]. Відносно інших складових ринкового ризику (пайовий, товарний та ризик процентної ставки) слід зазначити таке.

Пайовий ризик враховується під час визначення мінімального розміру регулятивного капіталу (H1) шляхом 100-процентного покриття капіталом інвестиційних вкладень банку [13]. Тобто вимоги Національного банку України в частині покриття цього ризику є суворішими порівняно з Базельськими.

Що ж до товарного ризику та ризику процентної ставки, то питанню доцільності запровадження їх врахування до розрахунку нормативу (H2) має передувати ґрунтовний аналіз структури балансів вітчизняних банків, зокрема щодо наявних товарних позицій та обсягів боргових цінних папе-

рів у торговому портфелі відповідно, яким притаманні ці види ринкового ризику. Мета такого аналізу – встановити, чи буде виправданним запровадження Базельських підходів до розрахунку цих ризиків (з урахуванням їх складності) у вітчизняну банківську практику на рівні пруденційних вимог, виходячи з суттєвості обсягів зазначених вище позицій під ризиком у банківській системі України в цілому.

Інтеграція банківської системи України в європейське співтовариство зумовлює необхідність подальшого наближення вітчизняних методичних підходів оцінки достатності капіталу до Базельських принципів, адаптації української регуляторної та корпоративної банківської практики до положень документів “Міжнародна конвергенція вимірювання капіталу і стандартів капіталу: нові підходи” (Базель II) та “Підвищення стійкості банківського сектору” (Базель III).

Зокрема, згідно з Базелем II розрахунок вимог до достатності капіталу банків здійснюється з урахуванням операційного ризику. Відповідно до Базеля II є три можливі варіанти розрахунку вимог до капіталу під операційний ризик: базовий, стандартизований (у тому числі альтернативний стандартизований) та вдосконалений. Варіант залежить від розміру банку, складності й різноманітності його операцій, чутливості до зазначеного ризику.

Базовий підхід є найпростішим, оскільки не потребує значних змін методологічної бази, впровадження складних інформаційних систем та розробки власних внутрішньобанківських моделей оцінки ризику. Його зможуть використовувати всі банки незалежно від розміру та характеру діяльності.

Стандартизований підхід порівняно з базовим складніший у застосуванні. Ним зможуть скористатися банки, які забезпечать належний розподіл валового доходу за бізнес-лініями та отримають від наглядового органу дозвіл на застосування. Можливість застосування альтернативного стандартизованого підходу доцільно розглядати за наявності в банку напрацьованого досвіду використання стандартизованого підходу.

Використання вдосконаленого підходу на даному етапі розвитку банківської системи України, на наш погляд, є передчасним, оскільки його запровадженню має передувати проведена банками ґрунтовна робота щодо нако-

пичення інформації належної якості про збиткові події (в розрізі кожної бізнес-лінії) за період щонайменше п'ять років, а також впровадження внутрішніх систем вимірювання операційного ризику, їх інтеграція до щоденних процесів управління ризиками банку. Крім того, запровадження та використання банками відповідних ІТ-технологій пов'язане зі значними витратами, що є вельми складним завданням не лише для вітчизняних, а й для європейських банків.

Базель II передбачає два варіанти розрахунку кредитного ризику: за **стандартизованим підходом** (поділяється на *спрощений і загальний*) та **на основі внутрішніх рейтингів** (поділяється на *фундаментальний та вдосконалений*).

У цьому контексті доцільно також проаналізувати застосовуваний нині Національним банком України підхід до врахування кредитного ризику під час розрахунку нормативу достатності (адекватності) регулятивного капіталу (Н2) з точки зору можливості його доопрацювання з метою наближення до спрощеного стандартизованого підходу, який базується на використанні єдиних оцінок ризику країн за класифікацією експортних кредитних агентств – учасників “Угоди про настанови для офіційно підтриманих експортних кредитів” та оцінюванні активів банку за методикою наглядового органу із застосуванням встановлених ним значень вагових коефіцієнтів ризику.

Зважаючи на те, що з урахуванням негативного світового досвіду використання підходу щодо оцінки кредитних ризиків, який базується на зовнішніх кредитних рейтингах контрагентів, положеннями Базеля III рекомендується наглядовим органам країн запровадити вимоги до банків здійснювати власне внутрішнє оцінювання кредитних ризиків (Базельським комітетом з банківського нагляду було визнано надмірне покладання банківських установ на оцінки кредитних рейтингових агентств, що в підсумку призвело до недооцінки банками власних кредитних ризиків [1]), вважаємо, що нині цей підхід для застосування в українській банківській практиці непридатний.

Надання банкам змоги застосовувати для оцінювання кредитного ризику підхід на основі внутрішніх рейтингів, як і для операційного ризику, також є передчасним, оскільки нині:

– існують суттєві відмінності в рівні розвитку систем ризик-менедж-

менту банків України, більшість банків не має досвіду використання математичних моделей, на яких ґрунтуються розрахунки обсягу ризиків;

– банки не мають накопиченої статистичної бази даних про дефолти контрагентів (боржників), при цьому положеннями Базеля II встановлено, що такі дані повинні охоплювати період щонайменше 5 років;

– запровадження вдосконалених підходів вимірювання ризиків потребує значних витрат на розробку необхідних процедур і стандартів управління ІТ-технологіями тощо.

ВИСНОВКИ

Засвідчені Національним банком України наміри щодо реалізації заходів, спрямованих на подальшу адаптацію банківської практики України до міжнародних стандартів та досягнення відповідності до “Основних принципів ефективного банківського нагляду” та положень Базельського комітету з питань банківського нагляду [11, 12], зумовлюють об'єктивну необхідність удосконалення методів вимірювання та контролю банківських ризиків із метою покриття їх капіталом.

Водночас мають бути враховані стан розвитку та особливості функціонування вітчизняної банківської системи [16]. Дуже важливо, щоб удосконалення підходу до розрахунку показника достатності (адекватності) регулятивного капіталу здійснювалося виключно шляхом доопрацювання існуючої методики розрахунку, а не її заміни. Пропоновані зміни та вдосконалення методики оцінки достатності капіталу банків мають бути спрямовані на забезпечення та запобігання появи в їх діяльності латентних і явних нестабільізуючих (шокових) процесів. Отже, подальшому вдосконаленню пруденційних вимог до достатності капіталу банків з урахуванням положень Базельського комітету з банківського нагляду сприятиме розрахунок нормативу (Н2) за формулою:

$$H2 = \frac{PK}{Kp + Pr + Op} \times 100\%, \quad (2)$$

де *PK* – регулятивний капітал банку;

Kp – обсяг ресурсів, необхідний для покриття кредитного ризику за активами та позабалансовими інструментами, зменшений на суму створених резервів за активними операціями і зважений за ступенем ризику;

Pr – обсяг ресурсів, необхідний

для покриття ринкового ризику, який включає процентний, інвестиційний, валютний та торговий ризики;

Op – обсяг ресурсів, необхідний для покриття операційного ризику.

При цьому обов'язковою передумовою практичного застосування наведеної формули має бути ґрунтовний аналіз структури балансів вітчизняних банків щодо обсягу наявних позицій під ризиками (ринковим, операційним та кредитним), детальна розробка зазначених вище складових знаменника, в тому числі визначення їх змістовного наповнення та методів вимірювання кожної з цих складових. Розробка такої методики має стати предметом окремих наукових досліджень. □

Література

1. *Strengthening the resilience of the banking sector – consultative document // Bank for International Settlements. – December 2009. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.bis.org/publ/bcbs164.htm>.*
2. *Фостяк В. В. Шляхи підвищення капіталізації банків України: Харківський інститут банківської справи Національного банку України // Фінансово-кредитна діяльність: проблеми теорії і практики // Збірник наукових праць. – 2012. – Випуск 1(12)/науково-практичне видання. – С. 38–45.*
3. *Шелудько Н. М. Макроекономічні аспекти проблеми капіталізації банків в Україні // Актуальні проблеми економіки. – 2004. – № 10 (40). – С. 72–80.*
4. *Довгань Ж. Капіталізація банківської системи України // Вісник Національного банку України. – 2008. – № 11. – С. 10–14.*
5. *Алексєєнко М. Д. Капітал банку: питання теорії і практики: Монографія. – К.: КНЕУ, 2002. – 276 с.*
6. *Лютій І., Юрчук О. Фінансово-економічна криза 2008–2010 рр.: деякі чинники та уроки // Вісник Національного банку України. – 2011. – № 1. – С. 10–16.*
7. *Степанюк Є. В. Ризики кредитної експансії в Україні на досвіді країн Центральної та Східної Європи // Вісник Української академії банківської справи. – 2008. – № 2(25).*
8. *Перелік банків України, які знаходяться на ліквідації. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=75473&cat_id=40259.*
9. *Закон України “Про Національний банк України” від 20.05.1999 р. №679-ХІV. – [Електронний ресурс]. – Режим*

доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/679-14/page>.

10. Симановский А. Ю. О регулятивных требованиях к устойчивости банков // Деньги и кредит. — 2009. — № 9. — С. 12–19.

11. Основні принципи ефективного банківського нагляду (Core principles for effective banking supervision). — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.bank.gov.ua/doccatalog/document?id=45251>.

12. Лист Національного банку України від 30.12.2004 р. № 42-412/4010-13749. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://ligazakon.ua>.

13. Постанова Правління Національного банку України “Про затвердження Інструкції про порядок

регулювання діяльності банків в Україні” від 28.08.2001 р. № 368. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/REG6032.html.

14. Постанова Правління Національного банку України “Про схвалення Методики розрахунку економічних нормативів регулювання діяльності банків в Україні” від 02.06.2009 р. № 315. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/v0315500-09>.

15. International Convergence of Capital Measurement and Capital Standards (July 1988, UPDATED TO April 1998) // Bank for International Settlements. — 1998. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.bis.org/publ/bcbs111.pdf>.

www.bis.org/publ/bcbs111.pdf.

16. Слобода Л. Я. Методи адаптації банківської системи України до міжнародних стандартів управління капіталом // Збірник наукових праць Національного університету державної податкової служби України. — 2011. — № 1. — С. 506–517.

17. Основні показники діяльності банків України. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=36807&cat_id=36798.

18. Basel II: International Convergence of Capital Measurement and Capital Standards: A Revised Framework. November 2005. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.bis.org/publ/bcbs118.htm>.

Банкноти України/

Поповнення готівково-грошового обігу банкнотами номіналами 10 і 50 гривень у вересні 2013 року

Готівково-грошовий обіг в Україні, починаючи з 1 вересня 2013 року, поповнено банкнотами номіналами 10 і 50 гривень 2013 року випуску. Їх дизайн не відрізняється від дизайну банкнот гривні відповідних номіналів зразка 2003 та наступних років випуску, крім зазначеного на них року випуску — 2013 та підпису Голови Національного банку України.

Банкноти гривні 2013 року виготовлення поповнюють

БАНКНОТА НОМІНАЛОМ 10 ГРИВЕНЬ

Лицьовий бік



Зворотний бік



БАНКНОТА НОМІНАЛОМ 50 ГРИВЕНЬ

Лицьовий бік



Зворотний бік

